

ประวัติความเป็นมาของชนชาติมอญ

วิเคราะห์คำว่า มอญ, รามัญ, ตะเลง (Mon, Rāmañ, Talaing)

มอญ เป็นชนชาติหนึ่งซึ่งมีภาษาพูดอยู่ในตระกูลมอญ-เขมร (Mon - kmer) ในอดีตเคยมีถิ่นแคว้นอยู่ในบริเวณที่เป็นพม่าตอนล่าง (Lower Burma) ปัจจุบัน และเรียกชื่อประเทศของตนว่า "รามัญเทศ" หรือ รามัญประเทศ ดังจะเห็นได้จากจารึกกัลยาณี ซึ่งได้กล่าวถึงประเทศมอญในข้อขึ้นต้นคาถาภาษาบาลีว่า

"รามัญเทศปติภู-

รามาชิปตินา กถา

ชินสาสนสัสสุทธิ

คัม ปวตุทิ ถึยเต"¹

ส่วนฉบับภาษามอญก็มีคำว่า "ระรมัน" Rah Rman ซึ่งหมายรวมถึงอาณาเขตของ 3 จังหวัดของพะลิม (Bassein) หงสาวดี (Pegu) และเมาะตะมะ (Martaban)² นอกจากนี้นักภูมิศาสตร์ชาวอาหรับยังได้กล่าวถึงประเทศมอญในพม่าตอนล่างโดยใช้ชื่อว่า รามัญเทศ (Rāmaññadesa) ดังปรากฏในหนังสือ Book of Routes and Provinces ของ Ibn Khordadzebeh พ.ศ. 1387-1391 (ค.ศ. 844-848)³

¹พระยาพจนสุนทร (ชูแปล), จารึกกัลยาณี (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมสุภาพ กฤดากร ณ อยุธยา, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463), หน้า 68.

²C.O. Blagden, "Etymological Notes," JBRs, Vol. IV, pt. i, p. 59.

³D.G.E. Hall, Burma (London: Hutchinson & Co., 1960), p. 11.

คำว่า "มอญ" (Mon) นั้น ซี.โอ. แบลกเคน (C.O. Blagden) นักปราชญ์ทางภาษาท่านหนึ่งกล่าวว่า เป็นคำ ๆ หนึ่งที่เกี่ยวกับคำว่า "รามัญ" (Rāmañ)¹ แต่ในจดหมายเหตุของมอญเช่นใน Pegu Chronicles จะใช้ Man ซึ่งเป็นรูปคำเก่าแทน และถ้าเราสืบกลับไปในจารึกสมัยกลางจะพบรูป Rman คำ R ข้างหน้ารากคำเป็นอุปสรรค (prefix)² ชนิดหนึ่ง ซึ่งมาในภาษาปัจจุบันอุปสรรคนี้ก็หายไป และเวลาอ่านก็คงจะออกเสียงเป็น Rēmañ (รมัน) โดยเน้นที่พยางค์ท้าย และในที่สุดก็เพี้ยนมาเป็นมอญ ส่วนคำว่า "รามัญ" (Rāmañña) นั้นเป็นรูปที่มีมูลที่ขึ้นจากรูป Rman เพื่อใช้ในภาษาบาลีในสมัยที่ยังนิยมใช้ ã ลงท้ายแทน n และถึงให้เข้าตามกฎภาษาบาลี (ที่ว่าด้วยตัวสะกดตัวตาม) โดยการชอน ã อีกตัวหนึ่งแล้วเติม a ข้างท้าย จึงได้เป็นรูป Rāmañña ส่วนความหมายนั้นคงจะมีแต่ไม่เป็นที่ปรากฏแน่ชัด ชาวมอญบางคนได้อธิบายว่าชื่อประเทศของคนมีความหมายว่า เป็นที่หนึ่ง ในแง่ที่ว่าพวกเขาเป็น the first of mankind (ที่หนึ่งในมนุษยชาติ)³

ส่วนคำว่า "ตะเลง" (Talaing) นั้นเป็นที่ถกเถียงกันมากในหมู่นักภาษาศาสตร์ และนักมานุษยวิทยาถึงที่มาและความหมาย อย่างไรก็ตาม ทั้งเมย์ ออง (May Oung) และชาร์ลส์ ดูว์โรเซลล์ (Charles Duroiselle) ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ตามที่คนจำนวนมากเชื่อว่าพระเจ้าอลองพญาเป็นผู้เริ่มใช้คำตะเลง ในความหมายว่า (ผู้) ที่ถูกเหยียบย่ำ (down - trodden) เรียกพวกมอญหลังจากที่มีชัยชนะ

¹Blagden, op. cit., pp.

²M.O., "The Derivation of Ramanna," JBRs, Vol. IV, pt. ii, p. 148. ไก่กล่าวแย้งว่าตัว R ข้างหน้ามีอุปสรรคที่ไม่มีความหมาย แต่เป็นคำที่ย่อมาซึ่งมีความหมายว่าประเทศ.

³Blagden, op. cit., p. 60. มีบางคนว่า มอญแปลว่าผู้นับถือพระรามปางพระนารายณ์ ซึ่งเรียกกันว่า รามา แล้วเลื่อนเป็นรามัญ เรียกเร็วเป็น รามอญ ภายหลังก็ตัดคำหน้าให้สั้นเข้าเป็นมอญ

เหนือพวกมอญใน พ.ศ. 2300 นั้น ไม่ถูกต้องอย่างยิ่ง เพราะคำตะเลงนี้เป็นที่รู้จักของ
 พม่ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20-21 แล้ว ยังมีปรากฏอยู่ในงานเขียนของพม่าในช่วง
คังกลาว¹ และยังเป็นที่รู้จักของชาวจีนในศตวรรษที่ 22 ซึ่งใช้คำนี้เรียกพลเมือง
ที่อาศัยในหงสาวดี (Pegu) อีกด้วย² นอกจากนี้ ชาร์ลส์ กูว์เวลล์ และมอง มยา
 (Maung Mya) ยังได้อ้างถึงจารึก พ.ศ. 1650 (ค.ศ. 1107) และจารึก พ.ศ.
 1625 (ค.ศ. 1082) ตามลำดับ ว่ามีคำตะเลงปรากฏอยู่ ซึ่งแสดงว่าคำ ๆ นี้พม่าใช้
เรียกพวกมอญมาแล้วในสมัยของพระเจ้าอนิรุทธ (Anawrahta พ.ศ. 1587-1620)³
 และแม้จะเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า คำตะเลงใช้กันมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอนิรุทธ แต่ในเรื่อง
 ที่มานันนักภาษาศาสตร์ก็ยังมีความเห็นแตกแยกเป็น 2 ทฤษฎี ๆ หนึ่งบอกว่า Talaing
 กร่อนมาจาก Ita-lerm ซึ่งแปลว่า พ่อ-ทำลาย หรืออาจใช้ในความหมายว่าลูกผสม
 (half-caste) เรียกพวกที่เกิดจากมอญกับชาวเตลุก (Telugu)⁴ อีกทฤษฎีหนึ่ง
 กล่าวว่า Talaing มาจาก Telingana หรือ Talingana ซึ่งเดิมใช้เรียกพวกที่
 อพยพมาจากแคว้นเตลิงกัน และแคว้นดลิงคทางชายฝั่งตะวันออกของอินเดีย เข้ามามาก

¹M.O., "Origin of the word Talaing," JBRs, Vol. II,
 pt. i, p. 73.

²C.D., "Note on the Word 'Talaing'," JBRs, Vol. II,
 pt. i, p. 100.

³C.D., "Further Note on the Word 'Talaing'," JBRs,
 Vol. II, pt. ii, pp. 246-8; Maung Mya, "A Further Note on the
 word 'Talaing'," JBRs, Vol. III, pt. i, pp. 84-86.

⁴Cooper, "The Origin of the Talaings," JBRs, Vol. III,
 pt. i, pp. 1-3.

หลักแหล่งอยู่ตามชายฝั่งพม่าบริเวณเมืองสะเทิม, หงสาวดี, รางกุ้ง เป็นต้น แต่ต่อมา
ก็ใช้เรียกพลเมืองที่สืบเชื้อสายมาจากพวกนี้ทั้งหมด¹

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่า "ทะเลง" จะได้อาจมาจากไหนและอย่างไร ก็เป็นคำอีก
คำหนึ่งที่ชาวต่างชาติโดยเฉพาะพม่าใช้เรียกพวกมอญในบริเวณพม่าตอนล่าง ในอดีตมา
เป็นเวลานานหลายศตวรรษ แต่จะเสื่อมความนิยมลงในปัจจุบัน มอญเองก็ไม่ค่อย
ชอบชื่อนี้ และมักเรียกตัวเองว่ามอญ (หรือรามัญ) มากกว่า นอกจากนี้ 3 คำนี้แล้ว
ในอดีตชาวตะวันตกยังใช้คำ ปิกวน (Peguan) เรียกพวกมอญอีกด้วย แต่ปัจจุบันก็เลิก
ใช้ไปแล้ว

มอญในพม่าตอนล่าง

หลังจากที่อพยพลงมาตั้งหลักแหล่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำอิรวดีในพม่า
ตอนล่างแล้ว มอญได้ตั้งอาณาจักรของตนขึ้น โดยมีศูนย์กลางแห่งความเจริญในระยะแรก
หลายแห่งด้วยกัน คือ สะเทิม (Thaton) ทวันเท (Twante) ทะละ (Dala)
และหงสาวดี (Pegu)² ซึ่งต่างก็เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน ตลอดระยะเวลากว่า 700 ปี
ที่มอญมีอาณาจักรอยู่ทางใต้และพม่าอยู่ทางเหนือ มอญคงทำการต่อสู้กันรมมิไต่หยุดหยอน
เพื่อรักษาอาณาจักรของตนบ้าง เพื่อความเป็นอิสระบ้างตามแต่สถานการณ์ในขณะนั้น
คงจะเห็นได้ว่าพื้นที่ที่พม่าซึ่งอพยพลงมาที่หลังมอญสามารถตั้งตัวได้ทีทุ่กยามและมีกำลังพอ
ก็ไต่แผ่อำนาจลงมาในอาณาจักรมอญ ในขณะที่มอญอยู่อย่างสงบมาชานานและไต่สร้างสม

¹Sir Arthur P. Phayre, "On the History of Pegu," JRAS
(Bengal) Vol. 42. pt. i (1873), p. 32 & Phayre, History of
Burma (London: Susil Gupta, 1967), p. 28.

²Desai, A Pageant of Burmese History (Calcutta: Orient
Longmans, Ltd., [c 1961]), p. 83.

อารยธรรมความเจริญต่าง ๆ จนปรากฏว่าในพุทธศตวรรษที่ 16 อาณาจักรมอญที่ละแวก
 เจริญถึงขีดสุดยิ่งกว่าอาณาจักรใด ๆ ในบริเวณใกล้เคียง ทั้งด้านวัฒนธรรม ศาสนา
 และการค้า เนื่องจากตั้งอยู่ชายฝั่งทะเล จึงมีการติดต่อกับต่างชาติโดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งอินเดีย ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณแห่งหนึ่งของโลก มอญมิได้เตรียมตัว
 สำหรับการสงครามแต่อย่างใด จึงพ่ายแพ้และตกเป็นของพม่าใน พ.ศ. 1600 สงคราม
 ครั้งนั้นเป็นการปะทะกันครั้งแรกระหว่างมอญกับพม่าและเป็นจุดเริ่มของการต่อสู้ระหว่าง
 'ชาติทั้งสองซึ่งดำเนินติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปีจนกระทั่งถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23

ผลของสงครามครั้งนั้น แม้วามอญจะถูกพม่าปราบจนสิ้นอิสรภาพ แต่ในด้านอารย-
 ธรรมความเจริญแล้วมอญกลับเป็นฝ่ายชนะและมีอิทธิพลเหนือพม่า พระเจ้าอโนรุธ
 (Anawrahta พ.ศ. 1587-1620) ได้กวาดต้อนนักปราชญ์ราชบัณฑิตและช่างต่าง ๆ
 จากสะเทิมไปยังพุกามและโคหลอหลอมเป็นศิลปวัฒนธรรมของพม่า จึงจะเห็นได้จาก
 การสร้างและตกแต่งเจดีย์ต่าง ๆ ในสมัยของราชวงศ์พุกาม การคัดแปลงตัวหนังสือ
 ของมอญไปใช้เป็นตัวเขียนของพม่า ตลอดจนการรับคำในภาษามอญไปใช้ในภาษาของ
 พม่า² นอกจากนี้ยังรับพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอื่น ๆ ของมอญ อิทธิพลของมอญต่อ
 พม่าเห็นได้ชัดมากในสมัยของพระเจ้าคยันทิตตะ (Kyanzittha พ.ศ. 1627-1655)
 ซึ่งเป็นยุคแห่งการสร้างวัดและเจดีย์ โดยใช้สถาปัตยกรรมแบบมอญ และจารึกส่วนใหญ่
 ก็ใช้ภาษามอญ³

¹Ibid., p. 50, 83.

²Harvey, History of Burma (London: Frank Cass & Co.,
 1967), pp. 28-29; Luce, "Mons of the Pagan Dynasty," JBRIS,
 Vol. 36, pt. 1, pp. 1-3.

³Hall, A History of South-East Asia (New York: St.
 Martin's Press, 1966), p. 140.

นโยบายของพม่าในการที่จะรวมมอญเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรน ซึ่ง
 เริ่มขึ้นในสมัยของพระเจ้าอนิรุโศลิตทศมายังกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มา โดยเฉพาะในสมัย
 ของพระเจ้าคยัณสีตตะ พระองค์ได้พยายามที่จะผสมผสาน 2 ชาตินี้เข้าด้วยกัน แต่แล้ว
 นโยบายการรวมชาตินี้ก็ เป็นไปไม่ได้ตลอด เพราะมอญได้พยายามก่อกบฏเพื่ออิสรภาพของ
 ตนอยู่เสมอ ถึงแม้จะเห็นได้ว่าความสามารถฟื้นตัวและตั้งอาณาจักรขึ้นได้อีก 2 ครั้งด้วยกัน
 ที่สำคัญคืออาณาจักรของราชวงศ์ ชาน-ตะเลง (Shan - Talaing) ซึ่งมีพระเจ้า
 วาเรหรือพระเจ้าฟ้ารั่ว เป็นผู้สถาปนาราชวงศ์เมื่อ พ.ศ. 1830 ราชวงศ์นี้ได้ปกครอง
 อาณาจักรมอญมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2082¹ ในระหว่างนั้นได้มีการย้ายเมืองหลวงจาก
 เมาะตะมะไปยังหงสาวดีใน พ.ศ. 1912 ตรงกับรัชสมัยของพญาอู (Binnya U พ.ศ.
 1896-1928) เพราะถูกโจมตีจากฝ่ายไทย สาเหตุหนึ่งของสงครามครั้งนั้นก็เนื่องมา
 จากความไม่สงบภายใน คือ หลังจากที่ตั้งราชวงศ์ได้แล้ว แทนที่มอญจะถือโอกาสในช่วง
 นั้นซึ่งพม่ากำลังเสื่อมอำนาจและยังต้องเผชิญกับการรุกรานของพวกมองโกล หากการรวม-
 รวมอาณาจักรมอญทั้งหมดในพม่าตอนล่าง เข้าด้วยกันและสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้
 แก่อาณาจักร มอญกลับตกอยู่ในสมัยของการแย่งชิงราชสมบัติซึ่งกินเวลาหลายปี ทำให้
 ประเทศข้างเคียงทั้งไทยและไทยใหญ่ถือเป็นโอกาส เข้าทำการแทรกแซง² แต่มอญก็ยัง
 โชคดีที่มีกษัตริย์ที่เข้มแข็งอย่างพญาอู จึงยังคงรักษาอาณาจักรไว้ได้ อาณาจักรมอญใน
 พม่าตอนล่างทั้งหมดสามารถรวมเป็นอาณาจักรเดียวกันได้เป็นครั้งแรกในสมัยของพระเจ้า
 ราชาธิราช (Razadarit พ.ศ. 1928-1966) นอกจากจะทรงจัดการเกี่ยวกับการ
 ปกครองโดยแบ่งการปกครองออกเป็น 32 มณฑล³ แล้ว ยังทรงพยายามป้องกันอาณาจักร

¹ Ibid., pp. 155-156.

² Ibid., p. 155.

³ ุรายละเอียดใน H.L. Shorto, "The 32 Myos in the Medieval
 Mon Kingdom," BSOAS, 26 pt. 3, pp. 572-91.

มณฑลจากการรุกรานของพม่าและไทยใหญ่ ตลอดจนรัชกาลของพระองค์มีแต่เรื่องราวของการทำสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขับเคี่ยวกับพม่าในสมัยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง (Minhkaung พ.ศ. 1944-1965) ซึ่งพยายามที่จะเอาชนมณฑลให้ได้ แต่พระเจ้าราชาธิราชทรงใช้นโยบายยุ้งให้อังวะกับรัฐต่าง ๆ ในไทยใหญ่แตกกันเป็นการขยายขอบเขตของสงครามให้กว้างออกไปจึงสามารถป้องกันอาณาจักรมอญไว้ได้

อาณาจักรมอญในช่วงหลังของราชวงศ์ชาน-ตะเลง เป็นยุคแห่งความสงบและรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมและการค้าขาย กล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของมอญ ซึ่งกินเวลาระหว่าง พ.ศ. 1966-2082¹ โดยมีกษัตริย์ปกครองรวม 8 องค์ ที่สำคัญคือ พระยาบารุ (Binnyawaru พ.ศ. 1989-1993) พระนางชินชอบู (Shinsawbu พ.ศ. 1996-2015) และพระเจ้าธรรมเจดีย์ (Dammazedi พ.ศ. 2015-2035) จะเห็นได้ว่าในระบอบนั้นพม่าตกอยู่ในภาวะยุ่งเหยิงเกิดการจลาจลเพราะทำการสู้รบกันเอง จึงมีไต่มารบกวานมอญอีกเลย เปิดโอกาสให้มอญได้ทำการทะนุบำรุงประเทศอย่างเต็มที่ทั้งความเจริญภายในและการติดต่อกับต่างประเทศ เมืองท่าที่สำคัญของมอญได้แก่ ซีเรียม (Syriam) พะสิม (Bassein) เมาะตะมะ (Martaban) และหงสาวดี (Pegu) ได้ทำการค้าขายกับอินเดีย มะละกา และหมู่เกาะมาเลย์²

^{มอญ} หงสาวดีนอกจากจะเป็นทั้งเมืองหลวงและเมืองท่าที่สำคัญแล้ว ยังกลายเป็นศูนย์กลางการค้าและสถานที่ท่องเที่ยวสำหรับพ่อค้าชาวต่างชาติ ซึ่งต่างก็ประทับใจในความมั่งคั่งและความเจริญรุ่งเรืองจนเป็นทักล่าวขวัญถึงอย่างชื่นชม คังจะเห็นได้จากบันทึกของลูโดวิโก ดีวารทิมา (Ludovico di Varthema) พ่อค้าชาวอิตาลีซึ่งเข้ามาใน พ.ศ. 2048 ได้เขียนเกี่ยวกับหงสาวดีว่า เป็นเมืองใหญ่อยู่ใกล้ทะเล มีเรือเข้าออกมาก บ้านเรือนและพระราชวังก่อสร้างด้วยหินปูน เป็นประเทศที่มีป่าไม้และช้าง

Syriam

¹Desai, op. cit., p. 50.

²Hall, op. cit., p. 156.

จำนวนมาก พระราชาทรงเครื่องประดับที่ทำด้วยทับทิมจำนวนและค่ามหาศาล สิ้นค้าออกซึ่งนำความมั่งคั่งมาสู่ประเทศได้แก่ ครั่ง ไม้ ฝ้าย ไหม และทับทิม¹

การเปิดเส้นทางเดินเรือจากยุโรปมายังตะวันออกโดยชาวโปรตุเกสใน พ.ศ. 2041 ทำให้ชาวยุโรปพากันเดินทางมายังประเทศต่าง ๆ ในภาคตะวันออกมากขึ้น ใน พ.ศ. 2054 หลังจากที่โปรตุเกสยึดมะละกาได้แล้ว อัลฟองโซ เดอ อัลบูเกิร็ก (Alfonso de Albuquerque) ได้ส่งคนเข้าไปสืบสภาพความเป็นไปในตะวันออกที่เมาะตะมะ และหงสาวดี และในปี 2062 เขาก็ได้ส่งแอนโทนี คอร์เรีย (Anthony Correa) เข้ามาทำสัญญาทางการค้าในนามของโปรตุเกสกับเจ้าเมืองเมาะตะมะ ตามสัญญานั้นมอบอนุญาตให้พ่อค้าชาวโปรตุเกสเข้ามาทำการค้าได้ที่เมืองเมาะตะมะ และหงสาวดี พร้อมกันนั้นโปรตุเกสก็ได้ตั้งศูนย์การค้าขึ้นที่เมาะตะมะด้วย²

จะเห็นได้ว่าการค้าในระยะนี้ส่วนใหญ่เป็นการค้าทางทะเลกับชาวต่างประเทศทั้งในเอเชียและยุโรป ซึ่งนำความมั่งคั่งมาสู่หงสาวดี เมาะตะมะ และตะวันออกอย่างมาก ส่วนการค้าภายในภูมิภาคมีน้อย เพราะสถานการณ์ในพม่าค่อนข้างไม่สงบ

ส่วนความเจริญทางด้านศาสนานั้น ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินที่ปกครองหงสาวดีในยุคนั้นล้วนแต่ไม่พระทัยในการศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระนางชินชอบูและพระเจ้าธรรมเจดีย์ได้ทะนุบำรุงพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง บริจาคทรัพย์สิ่งของมีค่าและเครื่องประดับเพื่อใช้ในการบูรณะและตกแต่งเจดีย์ชะเวคากอง จนกระทั่งมีลักษณะดังปรากฏในปัจจุบัน นับเป็นพุทธสถานที่สำคัญและมีชื่อเสียงที่สุดในพม่า และพระนางชินชอบูยังได้บริจาคหาส

¹Desai, op. cit., p. 51; Hall, Burma (London: Hutchinson & Co., 1960), p. 36.

²Harvey, op. cit., p. 122.

เฉลยชายหญิงจำนวน 500 คน ให้เป็นข้าวก¹ ส่วนพระเจ้าธรรมเจดีย์นั้นก็ได้ทำการชำระสมณวงศ์ นอกจากจะส่งสมณทูตไปพุทธคยาในเบงกอลเพื่อจำลองแบบวัดมาใช้สร้างในหงสาวดีแล้วยังได้ส่งทูตไปลังกา ซึ่งมีผลให้เกิดการปฏิรูปศาสนาทั้งด้านพิธีกรรมทางศาสนาและพระวินัยของสงฆ์ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่พัทธสีมากัลยาณี (Kalyanithein)² ใกล้เมืองหงสาวดี ซึ่งได้ใช้เป็นสถานที่สำหรับบวชพระภิกษุ และพระเจ้าธรรมเจดีย์ยังได้เชิญชวนพระสงฆ์จากประเทศใกล้เคียงให้เข้ามาทำการบวชอีกครั้งหนึ่งที่สีมากัลยาณี ทำให้พิธีกรรมการบวชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มาตรฐานเป็นแบบเดียวกัน เรื่องราวเกี่ยวกับการปฏิรูปดังกล่าวพระเจ้าธรรมเจดีย์ได้ส่งให้จารีกลงบนแท่งหิน 10 แท่ง เรียกว่าจารีกัลยาณี³

ในด้านการปกครองนั้น กษัตริย์ในช่วงนี้ที่สำคัญคือ พระยารวรุ ซึ่งมีชื่อเสียงใน ความเที่ยงธรรมในการปกครองและลงโทษผู้กระทำผิดอย่างเด็ดขาด ทำให้บ้านเมืองอยู่ในความสงบ อาชญากรลดน้อยลงเพราะเข็ดขยาดในความเลียบขาคของพระองค์ และพระเจ้าธรรมเจดีย์ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นนักปกครองที่ดีเยี่ยม ผลงานของพระองค์ในค่านนี้ ได้แก่การรวบรวมหลักระเบียบการปกครองของพระองค์เรียกว่า ธรรมเจดีย์ พยัตตัน (Dammazedi pyatton) นอกเหนือไปจากการให้แปลคำรากฎหมายของพระเจ้าฟ้ารัว

¹ Ibid., p. 118. เข้าใจว่า "ข้าวก" ในที่นี้คงจะมีลักษณะเดียวกับ "คนทานพระกัลปนา" ในสมัยกรุงศรีอยุธยาของไทย ซึ่งหมายถึงไพร่ที่พระราชทานให้วัดต่าง ๆ มีหน้าที่ทำงานให้วัด ซ่อมแซมโบสถ์ วิหาร กุฏิพระ พระพุทธรูปรวมทั้งการจัดหาอาหารและสิ่งจำเป็นสำหรับพระสงฆ์ นอกจากนี้ถ้าวัดนั้นมี "กมิตานพระกัลปนา" (ที่คืนที่ได้รับพระราชทาน) ก็จะต้องเข้าไปทำงานในที่กมิตานๆ นั้นด้วย

² ได้ชื่อตามแม่น้ำกัลยาณีในลังกา ซึ่งสมณทูตมอญได้ไปบวชใหม่ที่ริมแม่น้ำนั้น

³ Harvey, op. cit., pp. 119-120; Hall, Burma, p. 35.

หรือ วาเรรุ ธรรมศาสตร์ (Wareru dhammathat) ออกเป็นภาษาพม่า¹

ความเจริญของมอญในยุคนี้สิ้นสุดลงพร้อม ๆ กับราชวงศ์ชาน-ตะเลง เพราะถูกพม่าแห่งราชวงศ์คองอูรุกรานและถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรพม่าอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2082 พระเจ้าตะเบงชเวตี้ (Tabinshwehti พ.ศ. 2074-2093) ทรงมีนโยบายที่จะสมานไมตรีกับมอญและรวมมอญกับพม่าเข้าเป็นชาติเดียวกัน พระองค์ทรงผูกน้ำใจชาวมอญโดยการรับอารยธรรมต่าง ๆ จากมอญมาใช้ในพม่า รับชาวมอญเข้ารับราชการในกองทัพให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาของพระองค์ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีสนมเป็นมอญอีกด้วย และไต่ยาราชธานีมาอยู่ที่หงสาวดี² แต่พอสิ้นรัชกาลของพระองค์มอญก็ต้องประสบกับความเดือดร้อนภายใต้การปกครองของกษัตริย์องค์ใหม่คือพระเจ้าบุเรงนอง (Bayinnaung พ.ศ. 2094-2124) แม้วาพระองค์จะยังคงยึดถือนโยบายและปฏิบัติต่อชาวมอญเช่นเดียวกับพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ก็ยังเห็นได้ว่า แม่ทัพใหญ่และข้าราชการสำคัญ ๆ ตลอดจนที่ปรึกษาของพระองค์เป็นชาวมอญ³ แต่เนื่องจากการที่พระองค์ทรงปักใจในการสงครามเพื่อแผ่พระราชอาณาเขตและสร้างจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ให้แก่พม่า ทำให้กองทัพชาวมอญเข้าในกองทัพเป็นจำนวนมากอยู่เสมอ ๆ และทั้ง ๆ ที่พระองค์ทรงออกพระราชกฤษฎีกาห้ามเกณฑ์แรงงานในระหว่างเดือนมิถุนายน ถึง เดือนกันยายน ซึ่งเป็นช่วงเวลาการเพาะปลูก⁴ แต่สงครามซึ่งบ่อยครั้งกินเวลาตลอดฤดูฝนทำให้พระองค์ไม่สามารถปฏิบัติตามพระราชกฤษฎีกานั้นได้ ผลที่ตามมาคือความอดอยาก ดังเช่นใน พ.ศ. 2110 เกิดภาวะข้าวยากหมากแพงใน

¹Ibid., pp, 116-117, 120,

²Desai, op. cit., p. 84.

³Hall, Burma, p. 46.

⁴Harvey, op. cit., p. 177.

หัวเมืองมอญ เนื่องจากทุ่งนาที่เคยอุดมสมบูรณ์ถูกทอดทิ้งให้รกร้างเพราะชาคนเข้าไปทำการเพาะปลูก พวกมอญได้ออกการจลาจลขึ้น แต่ถูกปราบอย่างรุนแรง ความไม่พอใจของมอญที่มีต่อพม่าได้ทวีขึ้นเนื่อง ๆ เพราะกษัตริย์พม่าองค์ต่อ ๆ มาปกครองมอญอย่างกดขี่และยังบีบบังคับในเรื่องภาษีและการเกณฑ์แรงงานในกิจการต่าง ๆ ของพม่า นอกเหนือไปจากกองทัพ เป็นเหตุให้มอญออกการจลาจลอยู่เนื่อง ๆ ครั้นเมื่อถูกพม่าปราบหนัก ๆ เข้าก็พากันอพยพเข้าสู่ประเทศไทย ดังเช่นในสมัยของพระเจ้าสุทโธ-ธรรมราชา (Thalun พ.ศ. 2172-2191) และในที่สุดคอนปลายราชวงศ์ทองอุ ขณะที่ยังพม่าต้องเผชิญทั้งศึกฮ่อและสงครามกับไทย มอญก็สามารถรวบรวมกำลังไว้ได้และประกาศอิสรภาพในปี 2283 โดยมีสมเด็จพระพุทธบาท (Smin Htaw Buddhaketi พ.ศ. 2283-2290) เป็นหัวหน้า

หลังจากที่ขังมั่นที่หงสาวดีได้อีกครั้งหนึ่งแล้ว มอญก็คิดการใหญ่ที่จะขยายอาณาเขตออกไปทางเหนือ เพื่อทำลายล้างอาณาจักรพม่าที่อังวะ² ซึ่งกำลังอ่อนแอ เข้ายึดแปร (Prome) และทองอุไว้อย่างรวดเร็ว และรวมดินแดนทางใต้เข้าไว้ในอำนาจด้วย ใน พ.ศ. 2285 โคจรขึ้นไปตามลุ่มน้ำอิรวดีจนกระทั่งถึงอังวะโดยได้รับความช่วยเหลือทั้งค่าน้ำและอาวุธปืนจากนักผจญภัยชาวฮอลันดาและโปรตุเกสที่เข้ามาในขณะนั้น ในปี 2290 พระยาทะเลาะ (Binnya Dala พ.ศ. 2290-2300) ได้ขึ้นครองอำนาจแทนสมิงทอ มอญก็มีไค้หยุดยั้งในการขยายอาณาเขตออกไป ยึดไค้ คยอกเซ (Kyaukse) ใน พ.ศ. 2294 และอังวะใน พ.ศ. 2295 ชัยชนะของมอญดังกล่าวทำให้ดูเหมือนว่ามอญกำลังจะตั้งจักรวรรดิของตนขึ้นใหม่โดยรวมพม่าเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิด้วย แต่ชัยชนะของมอญก็เป็นเพียงชั่วคราวระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น เพราะในขณะที่ยัง

¹Hall, Burma, p. 46.

²พม่าได้ย้ายเมืองหลวงจากหงสาวดีไปยังอังวะใน พ.ศ. 2178 ในสมัยของพระเจ้าสุทโธธรรมราชา (Thalun) Hall, A History of South-East Asia, p. 356.

เปลื้องปล้ำจนเกือบจะสูญเสียด้านบ้านเมืองของตนอยู่แล้วนั้นก็ได้มีผู้ชาติคนหนึ่งแห่งเมืองมุกโซโบ (Moksobomyo) คือ อลองพญา ได้ตั้งกองทัพมอญที่มายังมุกโซโบแตกไม่เป็นชิ้นดี แม่มอญจะเพิ่มกำลังส่งกองทัพกลับเข้ามาใหม่ก็พ่ายแพ้กลับไปทุกครั้ง และเพียงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2295 มอญก็ถอย ๆ ถอยออกจากที่มั่นทางเหนือ และใน พ.ศ. 2297 อลองพญาได้พม่ามาครอบงำไว้ทั้งหมด ขณะเดียวกันพม่าทางใต้ที่อยู่ใต้อำนาจมอญก็ถอยกลับ กบฏขึ้น อลองพญาได้ยกกองทัพมาลงมอญจนถึงหงสาวดี และโค่นมอญไว้ในอำนาจโดยเด็ดขาดใน พ.ศ. 2300¹ และรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพม่าตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาโดยไม่มีโอกาสที่จะฟื้นตัวได้อีกจนกระทั่งปัจจุบัน

การที่อาณาจักรมอญของลุ่มลุดคุดกลานอยู่ เสมอจนกระทั่งสูญเสียด้านจักรโดยสิ้นเชิงแกพม่า กลายเป็นชนชาติที่ไม่มีประเทศของตนเอง ทั้ง ๆ ที่มอญเคยเป็นชนชาติที่เจริญที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ถ้าเราพิจารณาจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่าสาเหตุแห่งความเสื่อมถอยกลานจะเนื่องมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ดังนี้ คือ ① สาเหตุทางการเมือง

1. ^{อำนาจ} ขาดความทะเยอทะยานในการสร้างชาติ ทำให้มอญไม่เคยที่จะพยายามสร้างจักรวรรดิของตนเองให้ยิ่งใหญ่ดังเช่น เขมร พม่า หรือไทย ทั้ง ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ใดเปรียบกว่าพม่า คืออุดมสมบูรณ์กว่าและอยู่ติดทะเล และยังมีวัฒนธรรมและอารยธรรมสูงกว่า แต่มอญก็ไม่ได้ใช้ความได้เปรียบนั้นให้เป็นประโยชน์ทางการเมือง จะเห็นได้ว่าในสมัยที่มอญตั้งเป็นอาณาจักรอิสระอยู่นั้น มอญไม่เคยที่จะรุกขึ้นไปตามลำน้ำอิรวดีหรือแม่แตจะรุกเข้าไปยังอารกัน² คงรวมกันอยู่เฉพาะบริเวณที่ราบปากแม่น้ำหรือ

¹ Desai, op. cit., pp. 85-88.

² Maung Htin Aung, History of Burma (New York: Columbia University Press, 1967), pp. 24-25; มอญเคยรุกเข้าไปตามลำน้ำอิรวดีครั้งหนึ่ง เมื่อตอนที่ตั้งอาณาจักรครั้งที่ 3 ในสมัยสมิงทอพุทธเกษ แต่ยึดไว้ได้ไม่นาน ก็ถูกพม่าตีแตกกลับมา

บริเวณพม่าตอนล่างเท่านั้น ส่วนเหนือสุดของอาณาจักรมอญก็คือ หงสาวดี และเท่าที่สามารถตั้งเป็นอาณาจักรอิสระได้ในบางครั้งก็เนื่องจากสถานการณ์ภายนอกอันช่วยให้ เช่น อาณาจักรสะเทิมที่สามารถอยู่มาได้จน พ.ศ. 1600 ก็เพราะระยะนั้นพม่าซึ่งอพยพเข้ามาที่หลังยังมีจำนวนน้อยและไม่สามารถตั้งอาณาจักรได้ ส่วนอาณาจักรมอญสมัยราชวงศ์ชาน-ตะเลง (Shan-Talaing) นั้นตรงกับสมัยที่พม่าอยู่ในภาวะที่ไม่ว่างที่จะลงมา युงกับมอญตั้งไถกลาวข้างตน

2. ^{ความ} ขาดความสามัคคี จึงไม่เกิดความร่วมมือร่วมใจกันสร้างประเทศชาติของ คนใหญ่คนโต และ เป็นปึกแผ่น ดังจะเห็นได้ว่าอาณาจักรมอญในพม่าตอนล่างมีได้รวมกันอยู่ ภายใต้ผู้นำคนเดียว แต่แยกกันอยู่และเป็นอิสระต่อกัน ต่างก็มีผู้นำหรือกษัตริย์ของตนเอง ดังเช่นสะเทิม หงสาวดี เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน เป็นเหตุใหญ่ถูก ทำลายได้ง่าย แม้ในสมัยที่พระเจ้าฟ้าวรธาสถาปนาอาณาจักรขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 1830 ก็ มิได้มีอำนาจครอบคลุมมอญในพม่าตอนล่างทั้งหมด นอกจากนี้ตลอดระยะเวลาที่ดำรง ความเป็นเอกราชอยู่นั้นปรากฏว่ามีการแย่งชิงราชสมบัติกันเสมอ ๆ โดยเฉพาะหลัง รัชกาลพระเจ้าฟ้าวรธาถึงรัชกาลพญาอู มีการลอบปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดิน เพื่อชิงบัลลังก์ทุกรัชกาล¹ ทำให้บ้านเมืองอยู่ในความไม่สงบ เกิดความระส่ำระสาย เพราะเปลี่ยนผู้นำบ่อยจนประชาชนตามไม่ทันและรวมกันไม่คิดเป็นโอกาสให้ประเทศชาว เคียงเข้าโจมตีได้

3. ^{ข้อ} ขาดกำลังคน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการเสริมสร้างกำลังและความ มั่นคงให้แก่ประเทศชาติ จำนวนประชากรในประเทศซึ่งมีน้อยอยู่แล้ว เมื่อเทียบกับพม่า และไทยยังถูกลดจำนวนลงอีกด้วยสาเหตุ 3 ประการคือ

ก. ถูกพม่าสังหารหมู่เป็นจำนวนมากเสียหลายคราว ในสมัยที่ตกอยู่ใต้อำนาจของพม่า เช่น ในสมัยของพระเจ้าอึงวะสิรินันทศรธรรมราชา (Pindale พ.ศ. 2191-2204) พม่าได้เกณฑ์มอญเมืองเมาะตะมะไปช่วยรบศึกฮ่อ แต่มอญไม่เต็มใจจึงพา

¹Harvey, op. cit., p. 368.

กันหลบหนี โทษของการชักขึ้นค่าสังครั้งนั้นคือการเผาหมู่บ้าน¹ นอกจากนี้มอญยังเสียชีวิตเป็นจำนวนมากในการก่อกบฏ เพราะทุกครั้งจะถูกฆ่าปรายอย่างรุนแรง

ข. อพยพเข้าสู่ประเทศไทย เมื่อมอญไม่สามารถทนการบีบคั้นของพม่าได้ หรือหลังจากที่ก่อกบฏขึ้นแล้ว เห็นว่าจะต้านกำลังของพม่าไม่ได้ก็มักจะพากันอพยพเข้าสู่ประเทศไทย ซึ่งมีหลายคราวและคราวละมาก ๆ ถึงจะไต่ถลาถึงเรื่องนี้โดยละเอียดในบทที่ 2 ก่อไป

ค. ถูกเกณฑ์ให้ร่วมทำสงคราม บางครั้งก็อยู่ในกองทัพพม่า บางครั้งก็อยู่ในกองทัพไทยสุดแต่จะตกอยู่ในอำนาจของฝ่ายใด แต่ส่วนมากแล้วมักจะรวมอยู่ในกองทัพพม่ายกมารบกับไทย เช่นในสมัยของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ พระเจ้าบุเรงนอง เป็นต้น เป็นเหตุให้ล้มตายไปมาก

ในขณะที่กำลังของมอญลดลงด้วยสาเหตุต่าง ๆ กันกล่าว พม่ากลับได้เปรียบในเรื่องนี้ เพราะมีคนอพยพจากทางเหนือเข้ามาสมทบอยู่เสมอทำให้มีกำลังเพิ่มมากขึ้นและจะเห็นได้ว่า สาเหตุแห่งความพ่ายแพ้ของมอญครั้งสุดท้ายที่สำคัญคือ ความเสียเปรียบในด้านการตั้งคนนั่นเอง²

4. ^{มอญ} ^{มีความ} ขาดผู้นำที่สามารถ ในการที่จะเสริมสร้างความมั่นคงและเป็นปึกแผ่นให้แก่อาณาจักร จะเห็นได้ว่ามอญไม่เคยมีกษัตริย์ที่เข้มแข็งและมีความสามารถอย่างพระเจ้าอโนรุช หรือพระเจ้าบุเรงนอง หรือพระเจ้าอลองพญาของพม่าเลย แมวมอญจะมีพระเจ้าฟ้าวูกอสิรภาพและสถาปนาอาณาจักรมอญ แต่กองทัพจรรยาภาคว่ามีอะไรเกิดขึ้นกับพม่าซึ่งมีผลต่อความสำเร็จในครั้งนั้น และอาณาจักรที่ตั้งขึ้นก็มีได้แต่ออกไปเท่าใดก็เลยในสมัยของพญาอแมวว่าจะทรงรักษาอาณาจักรไว้ได้ แต่กองทัพเสียเมาะตะมะและตะนาวศรีให้แก่ไทย ทำให้อาณาจักรเล็กลงไปอีก พระเจ้าราชาธิราชซึ่งเป็นกษัตริย์ที่นับว่ามี

¹ Ibid., pp. 197-198.

² Desai, op. cit., p. 88.

อาณาเขตที่มีโคขยายขึ้นไปไกลเกินกว่าหงสาวดี และในการทำสงครามรบเกี่ยวกับพม่า ก็เกือบจะเพลี่ยงพล้ำไปเช่นกัน แม้ในสมัยที่มอญปลีกร้าวจากพม่าครั้งหลังสุดมอญไคมี โอกาสที่ขึ้นไปจนถึงอังวะ แต่ก็ไม่สามารถรักษาไว้ได้กลับถูกพระเจ้าอลองพญาที่กลับให้ ถอยร่นลงมาและพ่ายแพ้ไปในที่สุด ซึ่งสาเหตุหนึ่งก็เนื่องมาจากการขาดผู้นำที่สามารถใน การวางแผนที่รอบคอบ เพราะแทนที่มอญจะสร้างฐานะของอาณาจักรในพม่าตอนล่างให้มี ความมั่นคงหลังจากที่ตั้งเป็นอิสระได้แล้ว กลับรีบยกไปตีพม่าทั้ง ๆ ที่กำลังยังไม่เข้มแข็งพอ

2) วัตถุประสงค์

4. 5. การที่อาณาจักรมอญตั้งอยู่ระหว่าง 2 ชาติที่เป็นศัตรูกันคือ พม่าและไทย ทำให้มอญกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์และ เนื่องจากมอญเป็นประเทศเล็กและไม่มีอำนาจ จึง ไม่สามารถดำเนินนโยบายเป็นกลางและอยู่เป็นอิสระโดยลำพังได้ ดังนั้นมอญจึงมักถูก รุกรานจากทั้ง 2 ฝ่าย เพื่ออาศัยเป็นกำลังในกองทัพและใช้เป็นสะพานไปทำสงครามกับ อีกฝ่ายหนึ่ง เท่ากับว่ามอญต้องมีส่วนร่วมในการสงครามระหว่างพม่ากับไทยทุกครั้ง ผลก็คือ นอกจากจะทำให้อำนาจของมอญลดน้อยถอยลงแล้ว ยังทำให้มอญขาดเสถียรภาพ ของ ทยอยในอำนาจของพม่าบ้าง ไทยบ้าง บ้านเมืองก็พลอยวุ่นวาย อยู่ในภาวะของสงคราม ไปด้วย โอกาสที่จะฟื้นตัวเป็นอิสระเพื่อสร้างชาติก็หายาก เพราะขาดกำลัง ความเข้ม- แข็ง และการรวมตัว

ความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับไทย

มอญกับไทยไคมีความสัมพันธ์ต่อกันมาช้านาน ตั้งแต่ทั้ง 2 ประเทศเริ่มมีอาณา เขตติดต่อกัน ^{ต่อจักรวรรดิ} พระเจ้าฟาร์วซึ่งเป็นผู้ออกบุกเอกราชและสถาปนาอาณาจักรมอญใน พ.ศ. 1830 นั้นเคยเข้ามาบรรณาการอยู่กับพระเจ้ารามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัยและ ไคพาพระราชธิดาของพระองค์หนีออกจากกรุงสุโขทัยไปยังเมาะตะมะแล้วจึงตั้งตัว เป็น ^{ผู้ตั้ง}ใหญ่ขึ้นที่นั่น ครั้นเมื่อชนครองราชสมบัติแล้วพระเจ้าฟาร์วไคแดงทุกเขามาขอพระราช-

๗๐๖
 ทานนามจากพระเจ้ารามคำแหงเพื่อจารึกลงในพระสุพรรณบัตร และขอโอนนอมคอสุโขทัย^๑
 ขณะเดียวกันไทยก็ได้ให้การรับรองอาณาจักรมอญด้วย และใน พ.ศ. 1836 พระเจ้า
 รามคำแหงได้พระราชทานช้างเผือกแก่พระเจ้าฟ้าวัว เพราะผลจากการเสียดาย ปรากฏ
 ว่าช้างนั้นเลือกกินหญ้าจากเมาะตะมะ^๒ กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรมอญ
 กับไทยในช่วงแรกนี้ดำเนินไปด้วยดีเนื่องจากผู้นำของทั้ง 2 ฝ่ายมีความสัมพันธ์เกี่ยวของ
 กันเป็นส่วนตัว ไทยได้รับอิทธิพลของมอญในด้านกฎหมาย ซึ่งมอญได้เคามาจากอินเดีย
 และที่สำคัญคือการรับพุทธศาสนาจากลังกาโดยผ่านทางมอญ^๓ แต่ต่อมาใน พ.ศ.
 1839 พระเจ้าฟ้าวัวถูกปลงพระชนม์เป็นเหตุให้สุโขทัยยกเข้าโจมตีเมาะตะมะ

ครั้งสิ้นรัชกาลพระเจ้ารามคำแหงแล้ว อำนาจของสุโขทัยก็เสื่อมลงและต่อมา
 ไมช้าอาณาจักรสุโขทัยก็แตกแยกเป็นเสี่ยง ๆ ขณะเดียวกันอาณาจักรมอญก็เกิดการแย่ง
 ชิงราชสมบัติกันวนวาย ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรทั้ง 2 ในระยะนี้คงจะมีน้อยมาก
 หรือไม่ก็หยุดชะงักลงชั่วระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งถึงสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 1
 (ลิไท พ.ศ. 1890-1911 หรือ -1917) ผู้ทรงรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยยุคที่สองขึ้น^๔

^๑ ที่ยอมโอนนอมเพราะขณะนั้นสุโขทัยมีอาณาเขตมากและอาณาจักรก็กว้างใหญ่
 ในขณะที่มอญเพิ่งจะก่อร่างสร้างตัว นอกจากนี้พระเจ้าฟ้าวัวยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวของ
 กับพระเจ้ากรุงสุโขทัยด้วย แต่อย่างไรก็ตาม อาณาจักรมอญยังคงเป็นอิสระ มีค้อยู่ใน
 ฐานะเมืองขึ้นของสุโขทัย เพราะได้รับการรับรองจากจีน Hall, A History of
South-East Asia, p. 155, 163.

^๒ Harvey, op. cit., p. 111.

^๓ Hall, A History of South-East Asia, p. 161.

^๔ ประเสริฐ ณ นคร, "ประวัติศาสตร์สุโขทัย" ผลงานคนคว่าประวัติศาสตร์
ไทยและเรื่องของเกลือ (ไม้) เค็ม (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพนายบุญเรือง
 ณ นคร, พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2514), หน้า 69, 72.

สุโขทัยจึงได้มีการติดต่อกับมอญอีกครั้งหนึ่งโดยมีศาสนาเป็นสื่อกลาง ดังปรากฏว่าไคมี พระภิกษุไทยเดินทางไปศึกษาบวชเรียนพุทธศาสนาที่ลัทธิลังกาวงศ์ ณ หัวเมืองมอญและไคมี นำกลับมาเผยแพร่ที่สุโขทัย¹

ส่วนไทยทางใต้นั้น เมื่อพระเจ้าอู่ทองมาตั้งอาณาจักรศรีอยุธยาขึ้นใน พ.ศ. 1893 ก็อ้างสิทธิในเมืองตะนาวศรี มะละแหม่งหรือเมาะละลำเลิง และเมาะตะมะ ต่อมาใน พ.ศ. 1906 อยุธยา ก็เข้าตีหัวเมืองมอญ ทำให้พญายู่ทองละทิ้งเมืองเมาะตะมะไปตั้งเมืองหลวงใหม่ขึ้นที่เมืองวาน หรือคันทวน (Donwan) ชั่วคราว ใน พ.ศ. 1912 จึงได้สร้างพระราชวังขึ้นที่เมืองหงสาวดี และเมืองหงสาวดีก็เป็นเมืองหลวงสืบมา² นอกจากอยุธยาจะยึดเมาะตะมะและตะนาวศรีไว้ในอำนาจแล้ว ยังได้ทำการคุกคามมอญอยู่เนือง ๆ แม้ในรัชกาลก่อนมอญก็ต้องเผชิญกับการรุกรานของอยุธยา นอกเหนือไปจากการรุกรานของพม่าและไทยใหญ่ จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับอยุธยาในระยะแรกนี้มีไคมีไครวรันคัง เช่นสมัยสุโขทัย

ครั้นถึงสมัยของพระเจ้าธรรมเจดีย์ ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ทั้งมอญและไทยต่างก็อ่อนกำลังลงเนื่องจากมอญได้ทำสงครามขับเคี่ยวกับพม่ามาช้านานในสมัยพระเจ้าราชาธิราชกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จนอ่อนเปลี้ยลงทั้งคู่ ส่วนไทยนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ได้ทำสงครามขับเคี่ยวกับพระเจ้ายะทิโลกราชแห่งเชียงใหม่มานานจนอ่อนกำลังลงเช่นกัน ดังนั้นพระเจ้าแผ่นดินประเทศต่าง ๆ จึงเปลี่ยนพระราชาไชยหาญไปบำเพ็ญพระบารมีด้วยการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ทำให้ประเทศทั้ง 4 เป็นไมตรีต่อกัน และแข่งขันกันในการบำเพ็ญพระเกียรติ

¹ รัตน ปัทมาเดระ, ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลจากต้นฉบับภาษาบาลีโดย แสง มณวิฑูร (พิมพ์เป็นอนุสรณ์แก่นาย กิ่ง นิมมานเหมินทร์ เนื่องในวันเปิดศึกคนไข้พิเศษ "นิมมานเหมินทร์-ชุกีมา" พระนคร: มิตรบรรณการพิมพ์, 2510), หน้า 109.

² Hall, Burma, p. 34.

ทางศาสนา คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จออกผนวชถึง 8 เดือน พระเจ้า
 ธรรมเจดีย์แห่งหงสาวดีก็ทำการชำระสมณวงศ์ส่งพระภิกษุไปบวชที่ลังกาและบังคับให้
 พระสงฆ์ในเมืองมอญเปลี่ยนนิกายเป็นแบบเดียวกันหมด ส่วนพระเจ้าคิโลกราชแห่งเชียง-
 ใหม่ ได้โปรดให้ทำพิธีสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ขึ้น ณ วัดโพธารามวิหาร ปรากฏ
 ว่าเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงผนวชนั้น พระเจ้าหงสาวดีก็ธรรมเจดีย์ได้แต่ง
 ราชทูตเชิญเครื่องอัฐบริขารมาถวาย¹ ซึ่งทำให้สันนิษฐานต่อไปได้ว่า เมื่อครั้งพระเจ้า
 ธรรมเจดีย์ทรงผูกพัทธสีมาถ้ำยาณี คงจะมีราชทูตไทยไปร่วมถวาย และน่าจะมีพระภิกษุ
 ไทยไปบวช ณ พัทธสีมาถ้ำยาณีตามคำเชื้อเชิญของพระเจ้าธรรมเจดีย์บ้าง เช่นกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างมอญกับไทยขาดตอนลงไปอีกช่วงหนึ่งในระหว่างที่ทั้ง 2
 ประเทศตกอยู่ใต้อำนาจของพม่าแห่งราชวงศ์คองอูตอนต้น จนกระทั่งสมเด็จพระนเรศวร
 ทรงกู้เอกราชให้ไทยได้สำเร็จใน พ.ศ. 2127 และสามารถเอาชนะการปราบปรามของ
 พม่าได้ทุกครั้ง นอกจากนี้ยังได้ตีเอาเมืองตะนาวศรีและทวายทางใต้ของหัวเมืองมอญ
 กลับคืนมาได้อีกด้วย ทำให้พวกมอญซึ่งคอยโอกาสที่จะพ้นจากอำนาจพม่าอยู่แล้วพากัน
 กระด้างกระเดื่องไม่เกรงกลัวพม่าเหมือนแต่ก่อน พม่าจึงแต่งตั้งกองทัพออกจากหงสาวดีมา
 ปราบ พวกมอญพากันหลบหนี แต่ส่วนมากเข้ามาอยู่กับสมเด็จพระนเรศวรที่กรุงศรีอยุธยา
 ต่อมา พ.ศ. 2137 พระยาเมาะละเลิง เป็นอริกับเจ้าเมืองเมาะตะมะที่พม่าส่งมาปกครอง
 จึงมาขอสวามิภักดิ์ต่อไทยและขอพระราชทานกองทัพให้ออกไปช่วยป้องกันบ้านเมือง ไทย
 ก็จัดส่งกองทัพไป และผลจากสงครามครั้งนี้ทำให้ไทยได้หัวเมืองมอญทางใต้ ตั้งแต่เมาะ-
 ตะมะตลอดมาจนถึงแดนไทย ครั้นถึง พ.ศ. 2142 พระเจ้าคองอูซึ่งร่วมมือกับพระเจ้า
 ยะไข่ยกทัพไปตั้งล้อมเมืองหงสาวดีได้ทำอุบายหลอกลวงพวกมอญเมืองเมาะตะมะว่า

¹ ร่อง สยามานนท์ พลตรีคำเนียร เลาชะกุล และวิลาสวงศ์ นพรัตน์, ประวัติ-
 ศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา : แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระ
 นเรศวรมหาราช (พระนคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513),

เสร็จจากการทำนาให้ไทยแล้ว ไทยก็จะกวาดต้อนชาวมอญไปกรุงศรีอยุธยา มอญจึงเกิด
 ความหวาดหวั่นและก่อการกำเริบ เป็นกบฏต่อไทย สมเด็จพระนเรศวรได้เสด็จยกกองทัพ
 พร้อมควยสมเด็จพระเอกาทศรถออกไปปราบพวกมอญกบฏอยู่เกือบ 3 เดือนจึงสงบ หลัง
 จากที่สมเด็จพระนเรศวรเสด็จกลับจากการไปล้อมเมืองทองอุ¹ แล้ว ได้เสด็จมาพักจ้ก
 การปกครองหัวเมืองมอญอยู่ที่เมืองเมาะตะมะ ทรงตั้งพระยาทะเลเจ้าเมืองมอญคนหนึ่ง
 ผู้มีความชอบ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะ กูแลว่ากล่าวหัว-
 เมืองมอญทั้งปวงทางพระเนตรพระกรรณ และต่อมาหัวเมืองมอญอื่น ๆ ในมณฑลราชธานีที่
 ยังมีได้เป็นเมืองขึ้นของไทยมาแตกอกรกพากันมาอ่อนนอมต่อพระยาทะเล ขอเป็นข้าขอบ
 ขัณฑ์มาของสมเด็จพระนเรศวร ตามพงศาวดารมากล่าวว่าครั้งนั้นบรรดาหัวเมือง

¹ เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกทัพไปถึงเมืองเมาะตะมะเพื่อปราบมอญกบฏ
 นั้น ทรงทราบว่ากองทัพเมืองยะไข่กับกองทัพของกษัตริย์หงสาวดีก็แคลงพระทัยในเจ้าเมือง
 ทั้งสองเพราะได้เคยมีศุภกษัตริย์ทูลพระองค์ว่าถ้าทัพหลวงของพระองค์ยกไปที่หงสาวดี
 เมื่อใดเมืองทั้งสองจะยกทัพมาช่วย ดังนั้นเมื่อทรงจัดการกับหัวเมืองมอญเรียบร้อยแล้ว
 สมเด็จพระนเรศวรจึงเสด็จยกทัพต่อไปยังหงสาวดี พระเจ้าคองอูเมื่อทราบข่าวนี้จึงพา
 พระเจ้าหงสาวดีหนีไปอยู่ที่คองอู แล้วพวกยะไข่ก็เข้าทำการเก็บกวาดทรัพย์สินของที่เหลือ
 แล้วเผาเมือง สมเด็จพระนเรศวรเมื่อไปพบแต่เมืองร้างก็ขัดพระทัย โปรดให้มิหนังสือ
 ไปยังพระเจ้าคองอูให้พาพระเจ้าหงสาวดีมาถวายตามประเพณี เพื่อแสดงว่าพระเจ้า
 คองอูซื่อสัตย์ต่อพระองค์ดังที่ใดเคยทูลไว้ มิฉะนั้นจะเสด็จไปที่คองอู แต่พระเจ้าคองอู
 ใดทูลบายเบี่ยงผันต่อพระราชประสงค์ของสมเด็จพระนเรศวร ๆ จึงเสด็จยกทัพไปล้อม
 เมืองคองอู และเนื่องจากมิได้เตรียมการล่วงหน้าที่จะยกไปไกลถึงคองอู ทำให้ขาดแคลน
 เสบียงอาหารและกองทัพก็อ่อนกำลังลง จึงต้องถอยทัพกลับหลังจากที่ล้อมอยู่ 2 เดือน
 สมเด็จพระนเรศวรพระยาคำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า (พระนคร: คลังวิทยา, 2505), หน้า
 167-172.

มอญที่อยู่ในเมืองหงสาวดีลงมา เป็นเมืองขึ้นของไทยทั้งสิ้น¹

ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ไทยก็ค่อนข้างห่างเหินกับหัวเมืองมอญไม่ค่อยได้ไปตรวจตราเหมือนในสมัยสมเด็จพระนเรศวรซึ่งได้เสด็จด้วยพระองค์เองเกือบทุกปี และในรัชกาลนี้ไทยไม่มีความประสงค์จะยกกองทัพไปตีพม่าอีก ดังนั้นประโยชน์ของหัวเมืองมอญจึงลดน้อยลงกว่าแต่ก่อน นอกจากนี้หัวเมืองมอญที่อยู่ใต้อำนาจของไทยนั้นกินอาณาบริเวณกว้างใหญ่จึงประสบกับความลำบากในการปกครอง มอญเองก็อยากเป็นอิสระ ปรากฏว่าพระยาทะละเมื่อเห็นไทยห่างเหินไปก็คิดที่จะเป็นใหญ่ในเมืองมอญ ฝ่ายเจ้าเมืองมอญเมืองอื่น ๆ ก็คงจะไม่อยากอยู่ในอำนาจของพระยาทะละ จึงเกิดการแย่งแยกแตกสามัคคีกันมีเรื่องฟ้องร้องเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเนือง ๆ แต่ทางกรุงศรีอยุธยาก็มีไต่ยกทัพออกไปจัดการตั้งแต่ก่อน ดังนั้นเมื่อพระเจ้าอังวะมาตีได้เมืองสิเรียม (Syriam) พระยามอญบางพวกก็หันไปหาพม่า เพราะอยากเป็นใหญ่ในเมืองมอญกว่าเมืองอื่นโดยมีพม่าสนับสนุน เช่นพระยาทะละ ซึ่งพม่าตั้งให้เป็นพระยาธรรมราชาปกครองหัวเมืองมอญทั่วไป เป็นอันว่าหัวเมืองมอญซึ่งมาขึ้นกับไทยในสมัยสมเด็จพระนเรศวรก็กลับไปเป็นของพม่าอีก การที่ไทยมีไต่ยกกองทัพไปปราบปรามพวกพระยามอญที่เอาใจออกห่างก็เนื่องจากมีเหตุการณ์วุ่นวายภายใน คือพวกญี่ปุ่นที่แล่นเรือมาค้าขายในประเทศไทยก่อการกำเริบขึ้นไต่ยกเข้าปล้นเมืองเพชรบุรีและธนบุรี²

หลังรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถแล้ว เหตุการณ์ในกรุงศรีอยุธยาก็เป็นเรื่องของการแย่งชิงราชสมบัติ สงครามกับพม่าก็ว่างเว้นไปนาน และเป็นระยะที่ไทยหันมาให้ความสนใจกับการติดต่อกับค้าขายกับฝรั่งต่างชาติมากขึ้น โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นสมัยที่การค้าต่างประเทศเจริญถึงที่สุด ความสัมพันธ์กับมอญจึงยุติไปอีกระงหนึ่ง หัวเมืองมอญที่อยู่ใต้อำนาจของพม่าก็มีไต่ยกอยู่ในความสงบ พยายามหาโอกาส

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151-153, 165-166, 173, 179.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 201-202.

เป็นอิสระอยู่เสมอ ๆ และบางครั้งเมื่อถูกพม่าทารุณมาก ๆ เขาก็มักจะพากันอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์เจ้ากรุงศรีอยุธยาตั้งเช่นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

มอญได้มีความสัมพันธ์กับไทยอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่สามารพฟื้นตัวเป็นอิสระได้ใน พ.ศ. 2283 และตั้งอาณาจักรที่หงสาวดีอีกครั้งหนึ่งในสมัยของสมเด็จพระเอกาทศธรรม ซึ่งตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศของไทย สมิงทอได้มีราชสาส์นเข้ามายังกรุงศรีอยุธยากราบทูลว่า ราชันยูประเทศไคเป็นอิสระอีกครั้งหนึ่งและประสงค์จะเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา จึงใคร่ขอพระราชธิดาไปอภิเษก เป็นมเหสีจะได้เป็นทองแผ่นเดียวกัน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงขัดเคืองพระทัยมากจึงมิได้คอบพระราชสาส์นนั้น การกระทำของสมิงทอครั้งนั้นทำให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงหันไปรับเป็นไมตรีกับพม่าซึ่งไคมีพระราชสาส์นเข้ามาขอให้ไทยช่วยปราบมอญหรือมิฉะนั้นก็วางตัวเป็นกลางอย่าให้ความช่วยเหลือมอญเหมือนก่อน¹

ต่อมาพระยาทะละซึ่งเป็นอักรมหาเสนาบดีและพอตาของสมิงทอไคซึ่งราชสมบัติจากสมิงทอ ทั้งคนเป็นกษัตริย์หงสาวดี สมิงทอไคหนีเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดให้เอาตัวไปขังไว้ พระยาทะละจึงมีศุภอักษรเข้ามาถวายพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกล่าวโทษสมิงทอ และขอให้พระองค์ประหารชีวิตเสีย แต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงเห็นสมควรให้เนรเทศไปต่างประเทศ สมิงทอจึงถูกจับส่งลงเรือสำเภาไปเมืองจีน² และนี่ก็เป็นความสัมพันธ์ช่วงสุดท้ายระหว่างไทยกับมอญเพราะหลังจากนั้นไทยก็มิได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับมอญอีกเลย ส่วนมอญแม้ว่าจะมีชัยชนะเหนือพม่าอย่างรวดเร็วจึงไคจนกระทั่งถึงเมืองอังวะ แต่ก็อยู่ไคเพียง 17 ปีแล้วก็ตกเป็นของพม่าโดยสิ้นเชิง ในระหว่างที่อยู่ไคอำนาจพม่าก็ถูกเกณฑ์ให้เข้าร่วมในกองทัพพม่าทำสงครามกับไทยทุกครั้ง ทั้งในสมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนคน จนกระทั่งหัวเมืองมอญ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 303-304.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 307-308; Hall, A History of South-East Asia, p. 426.

ตกเป็นของอังกฤษใน พ.ศ. 2369 หลังจากที่พม่าแพ้อังกฤษในสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งแรก นอกจากนี้ในระหว่างที่อยู่ใต้อำนาจของพม่า มอญได้พากันอพยพเข้ามาในประเทศไทยอีกหลายคราว

3. ค. สัมพันธ์ ด้าน อุตสาหกรรม
ความสำคัญของหัว เมืองมอญ

จากลักษณะที่ตั้งของหัว เมืองมอญซึ่งอยู่ระหว่างไทยกับพม่าทำให้มอญมีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ของประเทศทั้ง 2 ซึ่งเป็นไปในรูปของศักรมากกว่ามิตร ดังจะเห็นได้จากการทำสงครามซ้ำ เคียวกันมาเป็นเวลากว่า 300 ปี เป็นจำนวน 44 ครั้งด้วยกัน¹ และสิ้นสุดลงเนื่องจากพม่าหมดอิสรภาพตกไปเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ถ้าเราย้อนกลับไปดูสงครามระหว่างไทยกับพม่าตั้งแต่สงครามครั้งแรกใน พ.ศ. 2081 คราวพม่าตีเมือง เชียงกรานเป็นต้นมา จะเห็นได้ว่ามอญมักจะเป็นสื่อและมีส่วนร่วมในการทำสงครามอยู่ควยแทบทุกครั้ง เพราะการที่พม่ากับไทยจะทำสงครามกันได้นั้นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะต้องได้หัว เมืองมอญไว้ในอำนาจก่อนเพื่ออาศัยเส้นทางที่จะผ่านไปยังดินแดนของอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนั้นคราวใดที่มอญสามารถตั้งตัวเป็นอิสระอยู่ได้โอกาสที่ทั้ง 2 ฝ่ายจะทำสงครามกันก็เป็นไปได้ยาก เพราะตามลักษณะภูมิประเทศนั้นอยู่ห่างกัน นอกจากมอญแล้วทางเหนือของไทยยังมีลานนาและไทยใหญ่คนอยู่ซึ่งเปรียบเสมือนคานที่แยก 2 ประเทศออกจากกัน แคนวาที่ทั้งพม่าและไทยพยายามที่จะช่วยอำนาจเขาไปครอบครองอาณาจักรมอญจนกระทั่งมีอาณาเขตติดต่อกันนั้น แสดงให้เห็นว่าหัว เมืองมอญมีความสำคัญต่อประเทศทั้งสองอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ

- คานเศรษฐกิจ มอญจะมีความสำคัญต่อพม่ามากกว่าไทย ซึ่งเป็นเหตุให้ถูกพม่ารุกรานมากกว่าไทย จากลักษณะที่ตั้งจะเห็นได้ว่าพม่ามีอาณาเขตอยู่ทางเหนือซึ่งไม่

¹ คุรายละเอียดของสงครามทั้ง 44 ครั้งได้ ในสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม.

อุดมสมบูรณ์ เพราะลักษณะภูมิประเทศ เป็นภูเขาและที่สูงติดกับดินแดนของมอญในพม่าตอน
 ล่าง ซึ่งมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูก เพราะตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบ
 สามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ทำให้มอญเป็นชนวน้ำที่สำคัญ ซึ่งพม่าต้องการที่จะไต่ไต่ไต่
 เลี้ยประเทศของตนทางเหนือ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่พม่าต้องทำศึกสงคราม
 ไม่ว่าจะเป็นสงครามกับไทย ไทยใหญ่ หรือรัฐอิสระอื่น ๆ ในพม่าตอนเหนือ ก็มักจะเห็น
 ใต้วาก่อนที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้และพระเจ้าบุเรงนองจะยกทัพไปทำสงครามปราบปราม
 รัฐต่าง ๆ เพื่อตั้งเป็นจักรวรรดิพม่าขึ้น พระองค์จะต้องยกทัพลงมายึดมอญไว้ก่อนเพื่อ
 อาศัยเป็นแหล่งเสบียงในการทำสงครามต่อไป

นอกจากความอุดมสมบูรณ์แล้ว มอญยังมีความมั่งคั่งกว่าพม่าเพราะได้ทำการ
 ศึกคอคายทางทะเลกับประเทศต่าง ๆ ส่วนพม่านั้นไม่มีทางออกทางทะเล เนื่องจาก
 ตั้งอยู่ใจกลางภูมิภาคถูกอาณาจักรมอญทางใต้และอารกันทางตะวันตกปิดกั้นจากการติดต่อ
 กับนานาชาติทางทะเล เป็นเหตุให้พม่าเพิ่งเป็นที่รู้จักของชาวยุโรปในราวต้นพุทธ-
 ศตวรรษที่ 20 หลังจากที่มาร์โค โปโล (Marco Polo) ชาวเวนิสได้เขียนหนังสือ
 เกี่ยวกับการเดินทางมายังตะวันออกของเขาขึ้น¹ จะเห็นได้ว่าในขณะที่มอญเจริญรุ่งเรือง
 ทางการค้ากับนานาชาติในกลางพุทธศตวรรษที่ 20 นั้น ชาวยุโรปยังไม่สนใจ
 พม่าสัก ซึ่งอาจจะเป็นเพราะยังไม่รู้จักพม่าดีพอ และเห็นว่าพม่าตั้งอยู่ห่างจากเส้นทาง
 การค้ากับหมู่เกาะเครื่องเทศ นอกจากนี้การเดินทางจากเมืองท่าสี่ริမ်ของมอญไปยัง
 อังวะในสมัยนั้นกินเวลานานถึง 2 เดือน² ดังนั้นแม้ว่าโปรตุเกสจะได้เข้ามาทำสัญญา
 การค้ากับมอญที่เมาะตะมะใน พ.ศ. 2062 ก็ยังไม่มีการค้าโดยตรงกับพม่า การไปมา
 ค้าขายทางทะเลของพม่าจึงต้องอาศัยผ่านเมืองมอญ พม่าจึงพยายามหาโอกาสที่จะแผ่
 ขยายอาณาเขตลงมาทางใต้เพื่อหาทางออกทะเลอยู่เสมอ และการที่พม่าเลือกเอาหัวเมือง

¹Hall, Burma, p. 49.

²Ibid., p. 66.

มอญเพื่อใช้เป็นทางออกทะเลมากกว่าที่จะหันไปออกทางอารกันเพราะพรมแดนของพม่า
ด้านตะวันตกที่ติดกับอารกันนั้นเป็นเทือกเขายาวเหยียดตลอดแนวจากเหนือมาใต้ คือ
เทือกเขาอารกันโยมา โดยมีช่องเขาที่ใช้เป็นทางติดต่อกันได้เพียง 2 ทาง คือ ช่อง
เขาอาน (An) เชื่อมระหว่างอารกันกับพม่าตอนบนและช่องเขาตองอับ (Taungup)
เชื่อมระหว่างแคว้นอารกันกับเมืองแปร¹ ทำให้เป็นอุปสรรคในการยกข้ามพรมแดนไปยัง
อารกัน แต่พรมแดนของพม่าด้านที่ติดกับมอญนั้นไปมาได้สะดวกกว่า มอญจึงเป็นที่สนใจของ
พมามากกว่า

ส่วนไทยนั้นไม่มีความจำเป็นที่จะแผ่อำนาจเข้าไปยังหัวเมืองมอญเพื่อผลประโยชน์
ทางด้านเศรษฐกิจเลย เพราะไทยเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว การไปมาค้าขาย
ติดต่อกับต่างประเทศทางทะเลสะดวก นอกจากนี้บริเวณพรมแดนระหว่างไทยกับมอญ
ยังมีเทือกเขาตะนาวศรีและเทือกเขาบรรทัดกั้นแบ่งเขตเป็นสัดส่วน ฉะนั้นเรื่องเหลื่อม-
ล้ำกันแดนกับมอญจึงไม่ค่อยมี แต่ที่ไทยล้ำแดนมอญเข้าไปในบางครั้งก็ด้วยเหตุผลทาง
ยุทธศาสตร์การ เมืองมากกว่าอย่างอื่น

- ค่านการ เมือง เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าส่วนใหญ่เป็นการ
ทำสงครามต่อกัน ทำให้หัวเมืองมอญกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ระหว่างประเทศทั้งสอง
และมีความสำคัญต่อชัยชนะของแต่ละฝ่าย การที่จะยกกองทัพเข้าไปทำสงครามกับอีก
ฝ่ายหนึ่งได้นั้นจะต้องไต่หัวเมืองมอญไว้ในอำนาจเสียก่อนเพื่อใช้เป็นเส้นทางเดินทัพผ่าน
เพราะหัวเมืองมอญคั่นอยู่ระหว่างประเทศทั้งสองค้ำคักแล้ว และเส้นทางเดินทัพ
เข้าสู่ไทยที่สำคัญ 2 สายอยู่ในหัวเมืองมอญที่เมาะตะมะ คือ สายเหนือ ออกจากเมาะ-
ตะมะขึ้นทางแม่น้ำจนถึงบ้านตะพ (เมืองแครง) แล้วเดินบกมาข้ามแม่น้ำกลีบ (เกาะกริต)
แม่น้ำเมย แม่น้ำสอ มาทางบ้านแม่ละเมา มาลงหาแม่น้ำปิง ตรงบ้านระแหงที่จังหวัดเมือง
ตากปัจจุบัน ทางสายนี้เรียกกันว่า "ทางค่านแม่ละเมา" ส่วนสายใต้ ออกจากเมาะ-
ตะมะมาทางแม่น้ำอัครัน (เมืองเชียงกราน) จนถึงเมืองสมิ แล้วเดินบกมาข้ามแม่น้ำ

¹Ibid., p. 57.

(๒)
 แม่น้ำกลีกลง แม่น้ำทวีป ข้ามภูเขาเข้าแดนไทยทางคานเจดีย์สามองค์มาลงลำน้ำแควน้อยที่
 สามสบ แล้วใช้เรือล่องลงมาทางเมืองไทรโยค จนออกแม่น้ำแควใหญ่เมืองกาญจนบุรี
 ที่ลิ้นช้าง หรือจากสามสบจะเดินบกมาเมืองไทรโยค (เก่า) แล้วคักข้ามมาลงน้ำแควใหญ่
 ที่เมืองศรีสวัสดิ์ หรือที่ท่ากระดาน คานกรามช้าง แล้วเดินเลียบลำน้ำแควใหญ่ลงมาจนถึง
 เมืองกาญจนบุรี ทางสายนี้เรียกว่า "ทางคานพระเจดีย์สามองค์" เป็นทางที่ใช้เดินทัพ
 เข้าสูกรุงศรีอยุธยาโดยตรง^๑ จะเห็นได้ว่าไม่ว่ามาจะยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา
 หรือไทยจะยกกองทัพไปตีหงสาวดี (ของพม่า) ส่วนมากจะใช้เส้นทางเดินทัพทั้ง ๒ สายนี้
 และไม่เฉพาะแต่จะอาศัยหัวเมืองมอญเป็นเส้นทางเดินทัพเท่านั้น ยังสามารถใช้เป็นฐานทัพ
 สำหรับประชุมพลโคอีกด้วย เช่นในสมัยของบุเรงนองก็ได้ใช้เมาะกะมะเป็นที่ประชุมพล
 จักรระบวงทัพเตรียมมารบกับไทย ยิ่งไปกว่านั้นการที่หัวเมืองมอญมีอาณาเขตติดต่อก
 ระหว่างไทยกับพม่าซึ่งเป็นธรรมชาติที่จะต้องมีความสัมพันธ์ติดต่อกับประเทศทั้งสองไม่ว่าจะ
 เป็นค่านศรณูจการค้าหรือสังคม ตลอดจนการสงครามดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้
 หัวเมืองมอญกลายเป็นแหล่งสืบข่าวคราวความเป็นไปในประเทศทั้งสองเพื่อประโยชน์ใน
 การสงคราม กล่าวคือ พม่าอาศัยหัวเมืองมอญสืบข่าวความเคลื่อนไหวในไทย ครั้นพอ
 ทราบว่าไทยเปลี่ยนแผ่นดินหรือบ้านเมืองเกิดการจลาจลก็ถือเป็นโอกาสยกเข้ามารุกราน
 ไทย ฝ่ายไทยก็เช่นเดียวกันจะส่งคนไปสืบข่าวพม่าในหัวเมืองมอญเพื่อจะได้ทราบข่าว
 ศักพม่าจะได้เตรียมการป้องกันการรุกราน หรือยามใดที่ได้ข่าวพม่าอ่อนแอไทยก็อาจถือ
 เป็นโอกาสแก่แดนพม่าบ้าง

นอกจากนี้สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ หัวเมืองมอญเป็นทั้งแหล่งเสบียงอาหาร
 และแหล่งระดมพล เเสบียงอาหารเป็นสิ่งสำคัญสำหรับกองทัพในการทำสงครามนอกเหนือ
 ไปจากอาวุธและเป็นตัวกำหนดให้ทำการสู้รบต่อไปหรือล่าถอย ความอุดมสมบูรณ์ของ
 หัวเมืองมอญประกอบกับทำเลที่ตั้งทำให้ทั้งพม่าและไทยมุ่งที่จะเข้ายึดมอญไว้ในอำนาจจน

^๑ สมเด็จพระยาเจ้าราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 13-14.

ที่จะทำสงคราม เพราะนอกจากจะหมายถึงแหล่งเสบียงอาหารที่ได้เพิ่มขึ้นและอยู่ในเส้นทางที่จะยกกองทัพผ่าน ซึ่งทำให้ไม่ตองเสียแรงงานในการขนย้ายแล้ว ยังเป็นการคักกำลังฝ่ายตรงข้ามมิให้โคจุมเสบียงอาหารนี้ไป ยิ่งไปกว่านั้นการโคหัวเมืองมอญยังหมายถึงการโคแรงงานหน่วยใหญ่ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การทำสงครามในคานต่าง ๆ คือ นอกจากจะเกณฑ์ให้ทำเสบียงอาหารสะสมไว้สำหรับเลี้ยงกองทัพในยามสงครามแล้ว ยังใช้แรงงานมอญในการทำทางที่จะเคลื่อนทัพไปยังดินแดนของฝ่ายตรงข้าม ซึ่งส่วนใหญ่พม่ามักเป็นฝ่ายโคใช้แรงงานมอญในคานนี้คัง เช่นสมัยที่พระเจ้ามังระจะยกกองทัพมาปราบกรุงธนบุรี เพราะโคทราบข่าวว่าพระยาตากคังคัว เป็นกษัตริย์ จึงสั่งให้แม่ทัพลงมาเกณฑ์พวกมอญตามหัวเมืองคองแดนไทย คุมให้ทำทางที่จะยกเข้ามาทางคานเจคัยสามองค¹ และที่สำคัญคือแรงงานมอญจะถูกเกณฑ์ให้เป็นทหารเข้าในกองทัพควย คังนั้นจึงปรากฏว่าสงครามระหว่างไทยกับพม่าทุกครั้งจะมีกองทัพมอญเข้าร่วมรบอยู่ควย บางครั้งก็คเป็นฝ่ายของพม่า บางครั้งก็คเป็นฝ่ายของไทย

จากเหตุผลคังกล่าวทำให้ทั้งไทยและพม่าคังก็ตระหนักถึงความสำคัญของหัวเมืองมอญ ซึ่งถ้าอยู่กับฝ่ายไหนฝ่ายนั้นก็โคเปรียบ ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเสียเปรียบ คังจะเห็นคัวอย่างโคจากสงครามคราวไทยเสียกรุงศรีอยุธยาทั้งสองครั้ง พม่าจึงพยายามที่จะรักษาหัวเมืองมอญไว้ในอำนาจ ซึ่งคเป็นเหตุให้คองทำสงครามซบคเดียวกับมอญเป็นเวลานาน ยามโคที่พม่าคองแกลงมอญก็จะแยกคัวออกคเป็นอิสระ คแต่เมื่อพม่าฟื้นคัวกลับมีผู้นำที่เข้มแข็งก็มักจะกลับไปปกครองหัวเมืองมอญอีก ส่วนไทยนั้นแม้จะโคหัวเมืองมอญมาไว้ในอำนาจก็มักจะไม่สามารถรักษาไว้คได้นาน ๆ เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศซึ่งคเป็นทิวเขายาวเหยียดตามแนวพรมแดนที่คติดกับมอญคเป็นอุปสรรคคณการคติดคองทำให้ปกครองคดูแลไม่คทั่วถึง และจากลักษณะภูมิประเทศที่คเป็นอุปสรรคคังกล่าวทำให้ไทยไม่คอยจะโคแคว้นาจเข้าไปยึดมอญคเป็นเมืองขึ้น อย่างมากที่ไทยจะคทำคือ กลี้ยกลอม

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 445-446.

ให้มอญเป็นไมตรีด้วยเพื่อจะใช้เป็นสะพานในการสืบข่าวความเคลื่อนไหวของพม่า แลถ้ายามใดที่ไทยมีกษัตริย์ที่เข้มแข็งมากแล้วมอญมักจะมาขอสวามิภักดิ์ด้วย ซึ่งก็เป็นผลประโยชน์แก่ไทยเพราะจะได้ใช้หัวเมืองมอญเป็นกำแพงป้องกันการรุกรานของพม่าได้ชั้นหนึ่ง

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย